

Кравченко Ірина Миколаївна — старший прокурор відділу роботи з кадрами прокуратури міста Києва, молодший радник юстиції

Окремі аспекти співвідношення складів злочинів, передбачених статтями 149 та 303 КК України, що вчинені організованою групою

У статті досліджується співвідношення складів злочинів, передбачених статтями 149 та 303 Кримінального кодексу України, що вчинені організованою групою.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, склад злочину, сексуальна експлуатація, кримінальна справа, організована група.

Статтею 303 КК України передбачено відповідальність за сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією. Застосування цієї статті на практиці викликає певні складнощі у правозастосовувачів, що, передусім, пов'язано з розв'язанням питань відмежування від інших злочинів, співвідношення із суміжними складами злочинів. У такому аспекті актуальним є дослідження співвідношення складів злочинів, передбачених ст. 149 та ст. 303 КК України, коли дії, зазначені у диспозиції статті 149 КК України, вчинені з метою сексуальної експлуатації. Визначення та розуміння взаємовідносин складів злочинів, передбачених цими статтями, дозволить правильно застосовувати кримінальний закон у відповідній частині.

Метою даної статті є розв'язання спірних питань кваліфікації, пов'язаних із застосуванням статей 149 та 303 КК України.

При проведенні дослідження ставимо перед собою **завдання** визначити можливі варіанти співвідношення складів злочинів, що досліджуються, та виробити правила кваліфікації подібних випадків.

Питання кримінальної відповідальності за сутенерство, втягнення особи в заняття проституцією, торгівлю людьми були предметом дослідження багатьох науковців. Серед них можна виділити Ю. В. Александрова, В. О. Гацелюка, Я. Г. Лиогуб, В. О. Навроцького, С. С. Яценко. Але

слід зазначити, що дослідження науковців у цій сфері майже не торкалися співвідношення складів злочинів, передбачених статтями 149 та 303 КК України. Окрім цього, майже всі дослідження мали своїм підґрунтям кримінальний закон станом до 2006 року, отже не враховували те, що Законом України від 12 січня 2006 року статті 149 та 303 КК України були викладені у новій редакції.

В аспекті предмета дослідження ключовим є питання доцільності кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених статтями 149 та 303 КК України. В правозастосуванні позиція судів з цього приводу є суперечливою, іноді діаметрально протилежною.

Тут слід визначитися з ключовими поняттями — сукупність злочинів, їх види. Вітчизняний дослідник М. Й. Коржанський доводить, що “сукупністю злочинів у кримінальному праві називається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними кримінально-правовими нормами, за жоден з яких її не було засуджено” [1, с. 39]. Найбільш поширеною в науці кримінального права є виокремлення ідеальної та реальної сукупності злочинів. М. І. Бажанов визначає реальну сукупність як таку, коли винний різними самостійними діями вчиняє два або більше злочинів, а ідеальну — коли однією дією особи вчинені два або більше злочинів [2, с. 34].

Вбачається за необхідне при розв’язанні поставленого дискусійного питання виходити з таких критеріїв:

а) мотиви вчинення злочину та момент отримання вигод матеріального характеру злочинцем;

б) обізнаність потерпілої особи про дійсні наміри суб’єкта злочину.

З урахуванням цих критеріїв можна визначити такі типові ситуації.

1. Суб’єкт злочину здійснює передачу потерпілої особи своїм співникам, які надалі сприяють потерпілій особі у занятті проституцією. При цьому злочинець отримує матеріальну винагороду частками або у процентному відношенні залежно від подальшої сексуальної експлуатації потерпілого. Потерпіла особа усвідомлює той факт, що вона передається іншим особам з метою подальшої сексуальної експлуатації в якості повії.

В такій ситуації відсутня сукупність злочинів, адже винна особа не здійснює відносно потерпілої незаконної угоди, а передачу іншим особам здійснює без використання обману, шантажу чи уразливого стану особи. Тобто способів, які є обов’язковими, при такій незаконній передачі. В діях винної особи відсутній склад злочину, передбачений ст. 149 КК України. Дії винного підпадають під ознаки складу злочину, передбаченого ст. 303 КК України, і повністю ним охоплюються. Отже, маємо справу з одиничним злочином.

Показовою в цьому плані є кримінальна справа по звинуваченню А. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 14, ч. 1 та 2 ст. 303 КК України. Обставини справи такі: А. пропонував роботу повіями на території іноземних держав. Отримавши від жертв згоду, А. придбав для них за власний рахунок авіаквитки та надавав гроші для пред'явлення на митному та прикордонному контролі. Таким чином А. організував переміщення жінок з України за кордон. Згідно попередніх домовленостей за кордоном жінок зустрічали спільники А., влаштовували їх проживання та в подальшому займалися сутенерством по відношенню до них, експлуатуючи у секс-індустрії. Грошові кошти, отримані від заняття жінками проституцією, розподілялися між повією, якій відходило 50 % від заробітку, та спільниками А., які решту грошей забирали собі та А. [3].

Отже, як ми бачимо, в наведеному прикладі А. був співучасником сексуальної експлуатації жінок з метою отримання вигод матеріального характеру.

Цікавим є той факт, що спочатку дії А. були кваліфіковані за ч. 1 ст. 14, ч. 1 та 2 ст. 149 КК України, а згодом перекваліфіковані на ч. 1 ст. 14, ч. 1 та 2 ст. 303 КК України.

2. Суб'єкт злочину здійснює передачу потерпілої особи іншим особам, які забезпечують заняття проституцією потерпілої особи або навіть примушують її до такого заняття. Матеріальну винагороду винний отримує лише за сам факт передачі потерпілої у розпорядження інших осіб. Потерпіла особа при цьому не усвідомлює факту її незаконної передачі з метою сексуальної експлуатації.

Ряд правозастосовувачів вважають за доцільне в таких випадках кваліфікувати дії винних за сукупністю злочинів.

Так, вироком Деснянського районного суду м. Чернігова А. визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 149, ч. 3 ст. 303 КК України, та Б. — у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 149, ч. 3 ст. 303 КК України.

Загальною метою організованої А. транснаціональної злочинної групи було одержання незаконної матеріальної винагороди від систематичного продажу жінок, які мешкають у м. Чернігові та Чернігівській області, у різні держави для подальшого використання потерпілих у сфері надання сексуальних послуг.

Так, згідно з розробленим планом та розподілом ролей, організатор групи А. разом з Б., особисто або через своїх знайомих, яким достовірно не було відомо про злочинні дії групи, підшукували дівчат та жінок, які мають приємний зовнішній вигляд і знаходяться у важкому матеріальному становищі, після чого шляхом обману потерпілих та зловживання їх довірою, з метою одержання від них згоди на працевлаштування у Туреччині та ін-

ших державах, повідомляли їм свідомо неправдиві дані щодо місця і умов запропонованої роботи та оплати праці.

Отримавши згоду потерпілої на працевлаштування, А. та Б. допомагали їй у виготовленні документів, які необхідні для отримання закордонного паспорту, фінансували виготовлення закордонного паспорту, придбавали одяг, купували квитки на потяг і літак, фінансували проїзд до аеропортів Борисполя та Сімферополя. За вчинення таких дій злочинці отримували від невстановлених осіб із-за кордону грошові кошти за кожну переправлену потерпілу особу.

Суд оцінив дії злочинців як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а також вербування, переміщення, передача та продаж людини з метою її сексуальної експлуатації, із залученням у боргову кабалу, з використанням обману та уразливого стану потерпілої, які вчинені повторно, організованою групою (ст. 149 КК України), та як втягнення особи у зайняття проституцією, з використанням обману та уразливого стану потерпілих, вчинені щодо кількох осіб, повторно, організованою групою (ст. 303 КК України) [4].

Інші правозастосовувачі дотримуються діаметрально протилежної позиції та пропонують у подібних ситуаціях кваліфікувати дії винних лише за ст. 149 КК України.

Так, вироком Галицького районного суду м. Львова від 18 лютого 2008 року А. та Б. засуджено за ч. 2 ст. 149 КК України. Їх визнано винними у тому, що вони за обставин, встановлених судом і наведених у вирокі, за попередньою змовою між собою та невстановленими слідством особами, вчинили дії, пов'язані з торгівлею людьми з метою їх сексуальної експлуатації та залученням потерпілих у боргову кабалу.

А саме: у грудні 2003 року А. та Б. увійшли в довіру до громадян України С. та Д., пообіцяли працевлаштувати їх офіціантками в ресторанах м. Тель-Авів Республіки Ізраїль, завідомо знаючи, що вони будуть надавати сексуальні послуги за грошову винагороду, та переправили їх до м. Тель-Авіва Республіки Ізраїль. Там С. та Д. протягом відповідно трьох місяців та півтора року займались наданням сексуальних послуг за винагороду [5].

Як бачимо, за приблизно однакового фактичного складу маємо різну правову оцінку вчиненого. В одному випадку маємо ідеальну сукупність, в іншому — одиничний злочин. Такий стан речей знаходиться у протиріччі з таким принципом кримінально-правової кваліфікації як законність. Окрім іншого, цей принцип проявляється у тому, що “питання кваліфікації злочинів мають однаково вирішуватися на всій території держави, тобто однорідні злочини повинні кваліфікуватися за одними й тими ж статтями кримінального закону незалежно від місця їх вчинення” [6, с. 110].

В ситуації, що розглядається, вбачається за доцільне кваліфікувати дії винних осіб лише за ст. 149 КК України. Відсутня ідеальна сукупність злочинів, адже вчинене повністю охоплюється складом злочину, передбаченого ст. 149 КК України. Помилковий, на нашу думку, погляд у правозастосуванні, напевно, заснований на тому, що винна особа у подібних злочинах нібито здійснює втягнення потерпілої у зайняття проституцією та знає про подальшу сексуальну експлуатацію потерпілої особами, яким ця особа її передає. З цього приводу слід зауважити наступне. Об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених статтями 149 та 303 КК України, має такі альтернативні дії як вербування та втягнення відповідно. Під вербуванням слід розуміти дії, пов'язані з схиланням особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за матеріальну винагороду [7, с. 417]. Під втягненням слід розуміти схилання осіб жіночої чи чоловічої статі до заняття проституцією, незалежно від того, якій кількості клієнтів надано платні сексуальні послуги [8, с. 1027]. Вбачається, що ці два поняття майже тотожні, синонімічні. Однакові й зазначені у законі способи вчинення таких дій, це — обман, шантаж чи уразливий стан особи. Але в контексті складів злочинів, що розглядаються, у них різний суб'єктивний зміст. При вербуванні особа схиляє до заняття проституцією з метою подальшої передачі потерпілої третій особі, при цьому подальше надання сексуальних послуг потерпілою особою є байдужим для винного, а при втягненні злочинець має за мету лише схилити особу до надання сексуальних послуг третім особам, тут для винного є бажаним саме досягнення результату — надання сексуальних послуг третім особам. Прямо у законі на подібні складові внутрішнього змісту дії не вказується, але виводиться при тлумаченні змісту закону.

Таким чином, саме внутрішній, суб'єктивний зміст повинен бути покладений в основу відмежування вербування як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України, та втягнення як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 303 України. В ситуації, що розглядається, дії винних повинні бути кваліфіковані лише за ст. 149 КК України. Кваліфікація за сукупністю таких випадків виключається та буде порушувати принцип кримінально-правової кваліфікації — недопустимість подвійного інкримінування, який, окрім іншого, полягає у тому, що посягання не може кваліфікуватися за статтею Особливої частини кримінального законодавства, якщо інша стаття з числа інкримінованих цій же особі повністю охоплює скоєне [6, с. 131].

Обізнаність особи про подальшу долю потерпілої особи — а саме експлуатація в якості повій, повністю охоплюється суб'єктивною стороною складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України. І тому теж не дає підстав для кваліфікації за сукупністю злочинів.

Так, вироком Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 21 квітня 2008 року А. засуджено за ч. 2 ст. 149 КК України. А. визнано винуватою і засуджено за те, що вона у період часу з вересня 2005 року по лютий 2006 року, за попередньою змовою з Б., який перебував на території України у м. Чернівцях, займалася підшукуванням та вербуванням жінок, які перебували в уразливому стані, з метою здійснення щодо них незаконних угод, пов'язаних із переміщенням через державний кордон України до Туреччини для їх подальшого продажу та передачі іншим особам з метою сексуальної експлуатації та залучення у боргову кабалу. Так, у кінці вересня 2005 року у м. Чернівцях, А. познайомила Б. з В., що перебувала в уразливому стані, та запропонували їй займатися проституцією в Туреччині. Отримавши згоду, Б. оплатив витрати по оформленню документів та переплавленню її за кордон. Однак від польоту В. відмовилась, після чого Б. почав вимагати від А. відшкодування понесених збитків або підшукування інших жінок, на що отримав згоду.

3 лютого 2006 року в м. Чернівцях А., за попередньою змовою з Б., запропонувала Г., яка перебувала в уразливому стані, поїхати до Туреччини з метою надання за гарну винагороду сексуальних послуг, схиливши останню до зайняття проституцією.

8 лютого 2006 року в м. Чернівцях А. познайомила з Д., яка перебувала в скрутному становищі, та маючи на меті її вербування та схилення до зайняття проституцією, запропонувала познайомитися з Б., який і переправить її до Туреччини. 13 лютого 2008 року А. разом із Б. відвезли Г. і Д. до аеропорту "Бориспіль", які, перетнувши державний кордон України, були затримані працівниками міліції [9].

Подібно до попередньої повинна бути кваліфікація дій винної особи, коли потерпіла особа усвідомлювала той факт, що відносно неї вчиняється незаконна угода з метою її подальшої сексуальної експлуатації. В правовій оцінці вчиненого все залишається без змін. Адже застосування таких способів вербування як шантаж чи уразливий стан особи робить можливим обізнаність жертви з її подальшою долею, а вчинення злочину в такій формі як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, взагалі не передбачає будь-яких способів учинення злочинних дій або обізнаність жертви в якості обов'язкових ознак складу злочину.

3. Найбільш проста ситуація, коли маємо справу з реальною сукупністю злочинів. Тут особа вчиняє злочинні дії одна за одною, по чергово. Дії в такому випадку віддалені одна від іншої, вчиняються у різний час з більш-менш значним проміжком у часі. Тільки в таких випадках слід кваліфікувати дії винних за сукупністю злочинів.

Далі наведемо справу, розглянуту в Хмельницькому міськрайонному суді, яка добре демонструє приклад реальної сукупності.

За вироком суду від 18 червня 2009 року А. визнано винною в тому, що вона навесні 2008 року з метою наживи та отримання матеріальної вигоди стала на шлях вчинення злочинів із забезпечення діяльності з надання сексуальних послуг повіями шляхом сутенерства та звідництва, перетворивши доходи, отримані від такої діяльності, на основне джерело свого існування. Для здійснення свого злочинного наміру А. безпосередньо підбирала осіб жіночої статі, згідних надавати оплатні сексуальні послуги, яким роз'яснювала умови роботи повіями, особисто приймала замовлення від осіб, охочих скористатися послугами повій.

Після отримання замовлення А. мала повідомляти повій про клієнтів та вказувати їм куди необхідно під'їхати, або сама особисто на таксі мала відвозити їх до клієнтів. Грошові кошти, які платились клієнтами, мала отримувати безпосередньо повія з обов'язковою передачею отриманих коштів А.

Крім того, А. на початку січня 2004 року з метою отримання матеріального прибутку шляхом торгівлі людьми, здійсненням іншої оплатної передачі людей, пов'язаної з незаконним переміщенням їх через державний кордон України, з метою подальшої сексуальної експлуатації познайомилась у смт. Вінківцях з Б. Використовуючи її уразливий стан та важке матеріальне становище, шляхом обману і зловживання довірою домовилась з нею про працевлаштування останньої продавцем у магазині продажу шкіряного одягу в м. Москві, домовившись про умови та оплату праці, взяла на себе зобов'язання безпосередньої оплати проїзду і проживання у м. Москві. При цьому А. не поставила до відома Б. про свій намір та дійсний характер роботи, а саме її сексуальну експлуатацію за кордоном. 25 січня 2004 року А. відвезла Б. у м. Хмельницький, а потім на поїзді "Хмельницький-Москва" вивезла останню у Російську Федерацію у м. Москву, де продала її нестановленій слідством особі для подальшої сексуальної експлуатації [10].

Результатом дослідження співвідношення ст. 149 зі ст. 303 КК України, коли дії, передбачені диспозицією статті 149 КК України, вчинені з метою сексуальної експлуатації, є такі **висновки**:

1. Дії винного кваліфікуються як одиничний злочин —
 - а) за ст. 303 КК України, коли винний передає потерпілу особу іншій особі, але отримує матеріальну винагороду у процентному відношенні від подальшої експлуатації потерпілого;
 - б) за ст. 149 КК України, коли винна особа укладає угоду щодо передачі потерпілого та отримує за це вигоди матеріального характеру відразу незалежно від подальшої експлуатації потерпілого, навіть за умови схилання потерпілого до надання сексуальних послуг за плату третім особам.

2. При співвідношенні складів злочинів, що досліджуються, можлива лише реальна сукупність злочинів, коли злочинні дії вчинені у різний час з більш-менш значним проміжком у часі.

Список використаних джерел

1. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : [навч. посіб.] / М. Й. Коржанський. — [вид. 2-ге.]. — К. : Атіка, 2002. — 640 с.
2. Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины / М. И. Бажанов. — Харьков : Право, 2000. — 128 с.
3. Архів Оболонського районного суду м. Києва. — Справа № 1—123/2009.
4. Архів Деснянського районного суду м. Чернігова. — Справа № 1-113/2007.
5. Архів Галицького районного суду м. Львова. — Справа № 5-4814/2008.
6. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : [навч. посіб.] / В. О. Навроцький. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 704 с.
7. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [3-є вид., перероб. та доп.]. — Х. : ТОВ “Одіссей”, 2007. — 1184 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка]. — [2-ге вид., перероб. та доп.]. — К. : Дакор, 2008. — 1428 с.
9. Архів Бориспільського міськрайонного суду Київської області. — Справа № 5-4540. — 2008.
10. Архів Хмельницького міськрайонного суду. — Справа № 11-348/ 2009.

В статье исследуется соотношение составов преступлений, предусмотренных статьями 149 и 303 Уголовного кодекса Украины, которые совершены организованными преступными группами.

The article deals with the correlation of the delicts of corpora, stipulated by the articles 149 and the 303 of the Criminal Code of Ukraine, which are committed by the organized group.

Стаття надійшла до редакції журналу 9 червня 2010 року.